

Spor etter fisk, datamaskiner, ord og tid

Thomas Hylland Eriksen

I et par-tre år har jeg skrevet en månedlig spalte i *Magasinet*, Dagbladets lørdagsbilag. Tanken bak spalten er at samfunnsvitere skal bruke sine fagkunnskaper på andre måter enn de er vant til. Ideen er ... glimrende. Sjangeren er mini-essayet. Maksimumslengde er 5000 tegn. Det er vanskeligere å skrive kort enn langt, og jeg bruker nesten alltid like lang tid på å stryke som på å skrive. Her er noen spor. Jeg husker ikke nøyaktig når de stod på trykk, og derfor er listen alfabetisk og ikke kronologisk. Mer kommer når jeg får ryddet i harddiskene mine.

Oktober 2007
THE

Størknet fett i veggene

Barndommens grønne dal er blitt brunsvidd, men er det egentlig noe å klage over?

Mange utflyttede har et komplisert forhold til stedet der de vokste opp, spesielt hvis det er lite og gjennomskiktig. Som voksne på besøk blir de på bittersøte måter minnet om sin oppvekst. Bygningene, butikkene, barndomshjemmet, skolen og lekeplassen står der jo fremdeles som om ingenting hadde skjedd, som tause vitner om en svunnen tid. Alt har krympet litt, men det lukter likt og føles ubehagelig likt. Barndommen kan ha vært traumatisk, uskyldig, lykkelig, det spiller ikke så stor rolle, saken er at man har lagt den bak seg og gått videre, mens hjemstedet forsøker å trekke en tilbake. I din barndoms grønne dal er det ikke noe annet du kan være enn barn, omtrent på samme måte som storebrødre alltid vil være storebrødre, også etter at lillebror har passert de femti.

Kanskje er det derfor Dag Solstad ville anlegge den nye hovedflyplassen i Sandefjord sentrum, og kanskje er det av samme grunn at jeg reiser så sjelden til Tønsberg. Byen var et deilig sted å vokse opp og en lettelse å flytte fra. Barndomshjemmet er solgt, barndomsvennene har med få unntak forduftet, og jeg har ingen aldrende slektninger å besøke der.

Noe er det likevel. I et forbigående anfall av dannelsesiver kjørte jeg innom Tønsberg -- vi var på vei et annet sted -- med mine barn i sommer. Det var flere år siden mitt forrige

besøk. Barna fikk se skolene jeg hadde gått på, huset deres besteforeldre hadde kjøpt i 1968, svømmehallen hvor jeg hadde mitt første, katastrofale stup fra femmer'n og det gamle biblioteket, nå kunstgalleri, hvor jeg hadde lånt min første Bing & Bringsværd.

Lunsjen ble henlagt til McDonald's. Der satt det ingenting i veggene, annet enn størknet fett, men jeg hadde ikke funnet igjen noen av mine gamle stamsteder. Problemet i den akselererte moderniteten er ikke at barndommens dal er uforandret, men at den ikke er til å kjenne igjen.

Resten av sentrum forteller den samme historien. Der det tidligere lå familiedrevne forretninger, er det nå standardiserte kjedebutikker. Når man skulle ha en ny støvsuger, gikk man til Per M. Pettersens elektriske forretning, som meg bekjent var eid av en mann ved navn Per M. Pettersen. Hvis man skulle bestille en roman av Robert Musil, spurte man Bente hos Olafsen, for hun hadde full oversikt lenge før de elektroniske databasenes tid. Vi klippet oss hos Orla Nielsen på Teie Torv selv om han var dansk og vi bare forstod halvparten av det han sa, og kjøpte maten hos E. Johansen, hvor alle var faste kunder og de fleste handlet på bok.

Nå er alt blitt mye enklere. Haugesund, Lillehammer, Tønsberg, det spiller ingen rolle hvor du er, for du finner de samme butikkene overalt, og ekspeditørene oppfører seg forutsigbart og likt.

Det er det samme som skjer over hele verden. På en reise til Malaysia for noen år siden, var det siste jeg registrerte før passkontrollen at TGI Friday's på Gardermoen hadde et spesialtilbud på en kyllingrett. Da jeg et halvt døgn senere vaklet ut av flyet i Kuala Lumpur, støl og søvndrukken, var det første som møtte meg etter passkontrollen et spesialtilbud på en kyllingrett på flyplassens TGI Friday's.

Den typiske reaksjonen på denne utviklingen er nostalgi. Tenk, tidligere hadde de butikkansatte personlighet og særpreg, de var middelaldrende og langsomme i bevegelsene, de hadde spesialiserte kunnskaper om sitt felt, yrkesstolthet og en fagkompetanse som var innskrevet i kroppen etter mange års virke. Nå, derimot!

Det er historien om standardisering og stordriftsfordeler, dette. Det er ikke nødvendig med treårig kokkeskole for å jobbe på kjøkkenet i en burgerrestaurant, og man må ikke være på fornavn med leverandørene for å drive en RIMI-butikk. Opplæringstiden er redusert til et minimum. Omløpshastigheten er enorm, både hva varer og betjening angår. Greiene er raskt tilvirket og raskt konsumert, og snart har de ansatte flyttet til en annen bedrift, mens kundene på sin side er i full sving med å konsumere noe annet.

Noen kaller det forflatning, og det er forståelig. Men det hadde også gått an å si demokratisering. Alt blir billigere og vanligere når det lages og selges på standardiserte måter. De som lager og selger sakene er for sin del ikke tvunget til å bli ved sin lest hvis de bor i et rikt land, for de har investert lite i jobben og kan gå videre til annet arbeid senere. Det er ikke sikkert at den gamle ekspeditøren som hadde jobbet samme sted i over førti år, hvor særpreget og sjarmerende han enn var, ville ha valgt en slik karriere om han hadde hatt flere alternativer. Det kan også være fordeler ved å leve i et samfunn der alle har skikkelig fottøy, hvis alternativet er et der bare de velstående har råd til å betale skomakeren.

Et slikt resonnement lyder tilforlatelig og får en kanskje til å bite i seg nostalgien over at H&M eller Ark har overtatt enda en «one of a kind»-butikk. Men helt uangripelig blir logikken først når også alle kinesere og indonesere har råd til å kjøpe varene de lager billig for oss og ingenting blir kastet før det er gjenbrukt og utslitt. Noe sier meg at denne dagen ligger et stykke inn i fremtiden, og at vi fremdeles med god samvittighet kan snakke nostalgisk om Bente hos Olafsen og Orla på torvet.